

BALOGH SÁNDOR
BOLYA MÁTYÁS

MAGYAR CITERAZENE I.

TANANYAG, PÉLDATÁR ÉS ADATTÁR
AZ ALAP-, KÖZÉP- ÉS FELSŐFOKÚ
TANULMÁNYOKHOZ

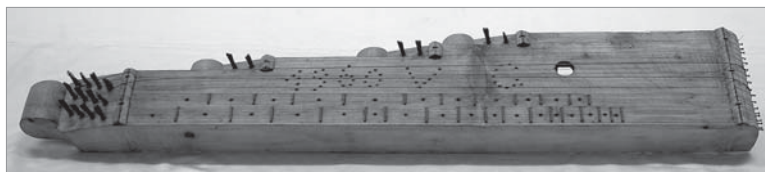
FLACCUS KIADÓ, BUDAPEST, 2008

3. típus: A **kisfejes citera**. Régen kölyökfejes, fiókos, csikófejes, vendégfejes vagy oldalfejes citerának is nevezték. A hangszeresthez 3-5 egyre rövidülő kisfej csatlakozik, amelyek 2-2 vagy 3-3 húrt tartanak. A főfejnél rövidebb kisfejek lehetővé

teszik a húrok magasabb hangra való hangolását, így az ilyen citeráknak a vályúciteráknál színesebb a hangja. A kisfejes citerák alja általában nyitott, de előfordul a zárt aljú változat is.

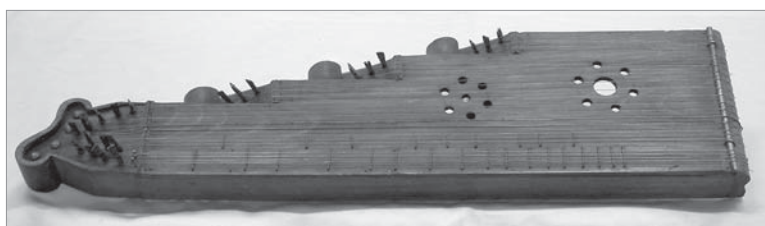
11. Kisfejes citera (*Nagyszalonta, Bihar m., 1896*)

12. Kisfejes citera (*Sarkadkeresztúr, Bihar m., 1963*)

13. Kisfejes citera (*Alföld, 1898*)

14. Kisfejes citera (*Déaványa, Jász-Nagykun-Szolnok m., 1958*)

15. Kisfejes citera (*Dég, Veszprém m., 1970*)

16. Kisfejes citera (*Deszk, Torontál m., 1964*)

TÖRZSHANGOK ÉS MÓDOSÍTOTT HANGOK HELYE A FOGÓLAPON ÉS A VONALRENDszerben

Törzshangok (1. érintősor)

↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑ ↑

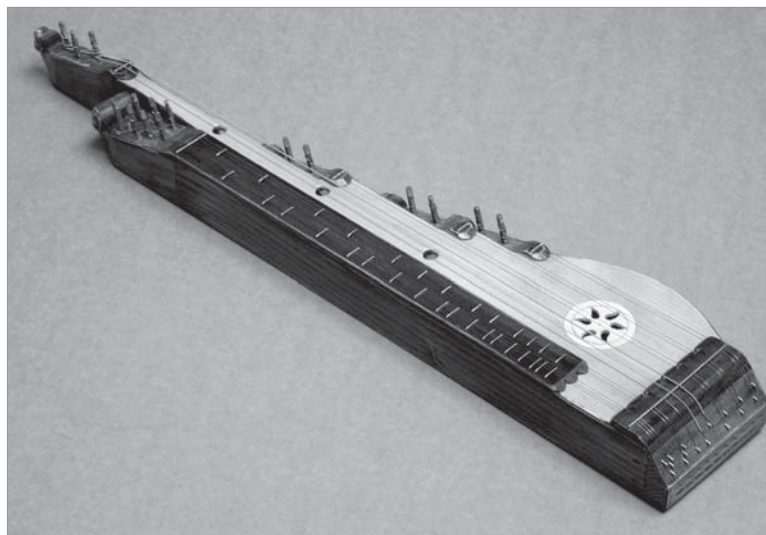
g a h c' d' e' f' g' a' h' c'' d'' e''

Módosított hangok (2. érintősor)

#gisz #aisz #cisz' #disz' #fisz' #gisz' #aisz' #cisz'' #disz''

basz bé desz' esz' gesz' asz' bé desz'' esz''

↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓ ↓

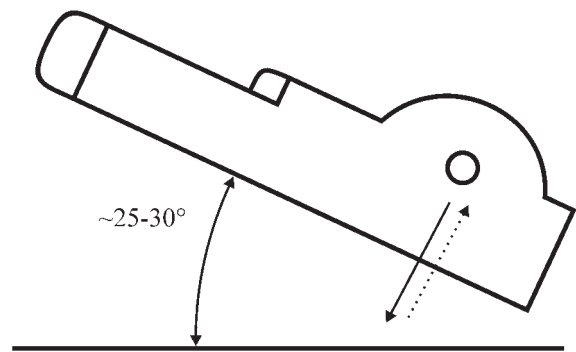
36. Gáts-féle belsőfejes citera (2007)

A HANGSZER ELHELYEZÉSE

A citerát úgy helyezzük el az asztalon, hogy felénk eső oldala és az asztal széle kb. 25-30 fokos szöveget zárjon be!

A HANGSZER ELŐTT VALÓ ELHELYEZKEDÉS

A mai citerások legtöbbször álló helyzetben játszanak, míg a régiek – a hagyományos citerások – közül sokan ülve játszottak, olykor a lábukra, asztalra, kemencepadkára, vagy egy másik székre helyezett citera előtt. Valójában **csak a hangszer vállaktól való távolsága számít. Fontos, hogy ne kelljen mereven kinyújtott vagy görcsösen felhúzott karokkal játszani. A karok enyhén hajlítva, szaba-**

don, lazán mozogjanak! Az ülve játszás a kezdő citerásoknak többféle nehézséget jelentene, ezért az iskolai oktatásban az álló helyzetben való citerázást javasoljuk.

37. Citerázás állva

38. Citerázás ülve (Cigánd, Zemplén m.)

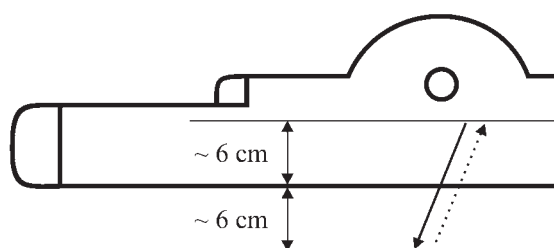
A PENGETÉS MÓDJAI

A citera húrjainak megszólaltatását negyed értékek (tá-k) pengetésével kezdjük. **A negyed értéket mindig magunk felé, azaz lefelé pengetjük.** Kezdetben az íves pengetésmódot alkalmazzuk, a basszuhúrtól, a hangszer közepétől indítva. **Minden egyes negyed érték megszólaltatása után vissza kell térni a pengetővel az eredeti kiinduló ponthoz.** A felfelé

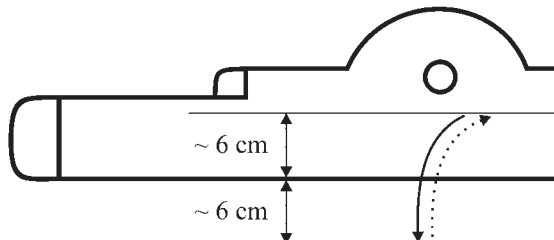
történő – visszatérő – mozdulat során azonban **a húrokat nem érintjük, hanem azok fölött lendítjük vissza a pengetőt** a kiinduló pontra. Az alábbi ábrákon a pengetés irányait nyilakkal jelöljük; a lefelé mutató nyíllal jelölt hangot **magunk felé**, a felfelé mutató nyíllal jelölt hangot **magunktól el-, visszafelé** pengetjük (egyszerűsítve LE-FEL).

Negyed érték pengetés

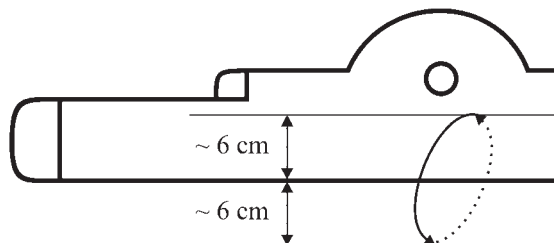
- Egyenes vonalú pengetésmód – ütés. Vállból és alkarból indított pengetés.

- Íves pengetésmód – pendítés. Csuklóból és alkarból indított pengetés.

- Ovális pengetésmód. Csuklóból és alkarból indított pengetés.

GYERMEKDALOK JÁTÉKA

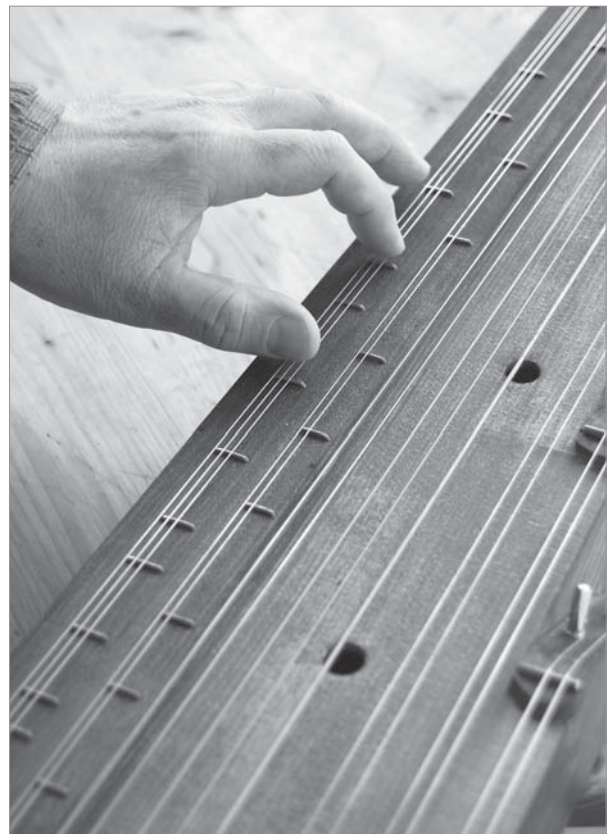
TÖRZSHANGOK FOGÁSA – AZ ELSŐ ÉRINTŐSOR

Idézzük fel a már korábban említett dal tanulási gyakorlatsort, ezúttal egy konkrét példán! Szolgáljon segítségül az alábbi **fogástáblázat** és a **dal kottája**.

8/a.

(Zala m.)

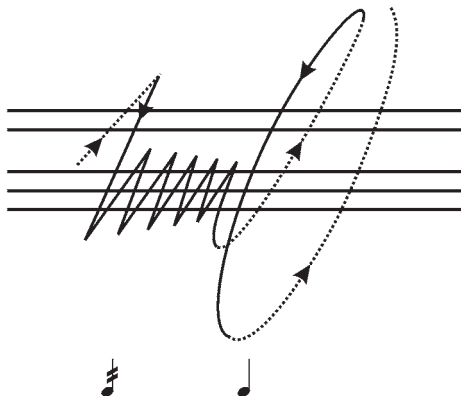
- Először énekeljük el a dalt, majd pengessük hozzá a citera üres húrjait a dal ritmusában!
- Szolmizálva is énekeljük el a dalt; a magasabb hangot **szó**-nak, a mélyebbet **mi**-nek nevez- zük!
- A fogástáblázat segítségével keressük meg a két hang helyét a citera dallamjátzó részén, a **fo- gólapon**! Ezután nyomjuk le mindhárom dal- lamhúrt a fogástáblázaton jelölt helyen!
- A „Zsip zsup...” kezdetű dal lejátszása előtt gyakoroljuk a dal két hangját, a **szó** és **mi** han- gokat felváltva úgy, hogy a **szó-ra a hüvelyk-, a mi-re a mutatóujjat tegyük!** Ügyeljünk a bal kéz helyes tartására! **A könyöknél enyhén haj- lított karral, egyenes, de nem szorított csuk- lóval, görbülő ujjakkal kezdjük a gyakorlást!** A jobb kéz még nem penget. Ha sikerül az uj- jak váltogatása, következhet a húrlenyomás.
- Először csak váltogassuk a kétféle hangot, majd próbáljuk meg a kotta segítségével kikeresni a dal- lamot! Ebben az esetben a **szó** a 2. vonalon, a **mi** az 1. vonalon olvasható, ABC-s nevük **g'** és **e'**.
- **Ezután kapcsoljuk össze a két kéz munkáját; a dallamhangok lenyomását és a pengetést!**

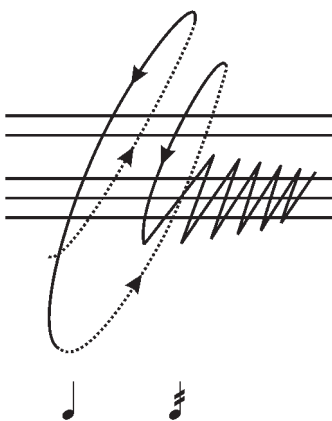
47. A g' és az e' hang helye a fogólapon

FÉL ÉRTÉK BONTÁSA

A hagyományos citerajátékban a fél értéket is bontva játsszák, általában két negyed – ritkábban négy nyolcad – értékre. Gyakoroljuk a fél érték két negyedre bontásának pergetését, először az első negyedet, majd a második negyedet pergetve!

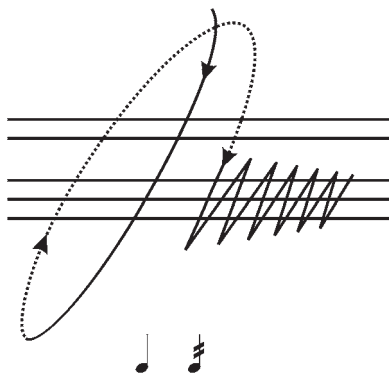

Pergetés az 1. negyeden

Pergetés az 2. negyeden

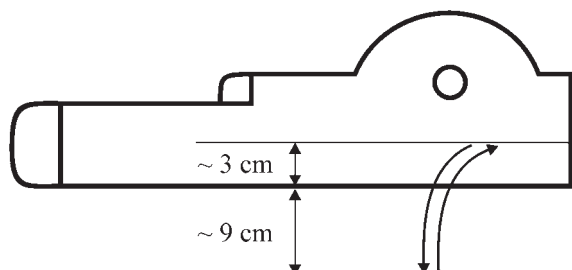
A fél érték bontásának másik módja, amikor az első negyed értékre eső hangot felfelé irányuló pendítésből, a második negyedet pedig – ehhez a mozdulathoz hozzákötve – pergetéssel szólaltatjuk meg az alábbi ábra szerint:

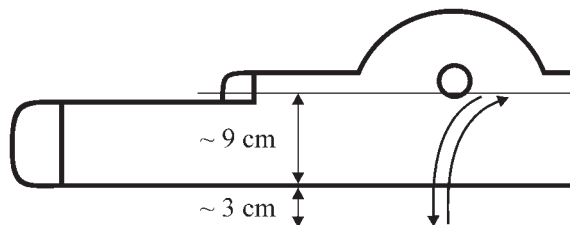
Pergetés felfelé irányuló pendítésből

KIS NYÚJTOTT-, KIS ÉLES- RITMUS

Számos népdalunkban találunk ilyen, a szöveghez alkalmazkodó ritmusokat. Ezek pengetése mindössze annyiban tér el az egyenletes nyolcadpárétól, hogy a citerán máshová esik a pengetés képzeletbeli felezővonalára.

Kis nyújtott ritmus pengetése

Kis éles ritmus pengetése

A **kis nyújtott- és kis éles ritmusok értékei** (egy pontozott nyolcad és egy tizenhatod, illetve ennek fordítottja) **hasonlóan viszonyulnak egymáshoz, mint a nagy nyújtott- és nagy éles ritmusoknál, azonban teljes időtartamuk feleannyi: egy negyed.**

Nagy nyújtott	Nagy éles	Kis nyújtott	Kis éles
$\frac{2}{4}$	$\frac{2}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$
$\frac{2}{4}$	$\frac{2}{4}$	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$
		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$
		$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$

TÁRGYMUTATÓ

- abszolút hangmagasság – 24, **26**
 adatközlők – 235, 240, 407
 adattár – 233, **407**
 alálépős díszítés – 270
 alaphang – 24, **26**
 alkalmazkodó ritmus – 11, **169**, 171
 alsó hangtartomány – **52**, 75, 80, 91
 alsó körülírás – **155**, 157
 alsó váltóhangos díszítés – **154**, 156
 arpeggio – 233, **235**, 242, 339-340
 aszimmetrikus játék – 235, **290**, 339, 345, 355, 367, 384
 asztali tambura – 12
 átmenőhangos díszítés – **155**, 159
bal kéz tartása – 41
 balkáni táncritmus – 324
 basszushúr – **24-25**, 31, 236
 belsőfejes citera – 17
 belsőkötés – 12
 bichord hangsor – 28
 biton hangsor – 28
 bőgőhúr – **12**, 24, 136
 burdon kíséret – 10, **12**, 204
cetera – 12
cithara – 12
 csárdás – 109, **204**, 236, 270, 290, 292
cseng – 12
 csikófejes citera – **13**, 16, 361, 365
csin – 12
 csúsztatás – **42**, 235, 240
 dallamdíszítések – 11, 116, 121, **154-156**
 dialektus – 116, **236**
 diatónikus – 12, 26, **237**, 335, 337-339
 diminuálás – 151
 diszsonáns – 24
 dó-hexachord – 61
 dó-pentachord – **52-53**, 61
 dór hangsor – 26, **86**, 97, 236, 332, 338, 374
 dudanáta – 144, **151**, 380-381
 dunántúli terces dallamok – **133**, 154, 165
 duplakötés – 12
 dúr hangsor – 26, **334-335**
 düvő – 204, 233, 236, **292**
 egyenes vonalú pengetésmód – 31-33
 egykötés – 12
 egyrendszerű lá-pentaton – **91**, 97
 előjegyzés – **26**, 80, 114
 előke – 233, 235, 238, **256**, 273
 első érintősor – 11, 24, 26, **28**, 237, 338
 eol hangsor – 26, **87**, 114, 332, 336
épinette – 12
 ereszkedő dallamvonal – **91**, 97
 érintő – 13
 erős zárlat – 270-271
 esztam – 11, **109**, 204, 233, 236, 292, 374, 382
 fej – 13
 fél érték – **63**, 67, 142, 169, 235
 fél érték bontása – **170-171**, 182
 feloldójel – **83**, 133
 felső hangtartomány – 11, **84-91**, 97
 felső körülírás – **155**, 158
 felső váltóhangos díszítés – **154**, 158
 fogólap – 13
 fogott hang – **26**, 339
 formatípusok – 14-17
 fríg hangsor – 11, 26, **88**, **139**, 332-334
 fríges zárású dallamok – 139
 friss csárdás – 109, **236**, 292
 futam – 235, 238, 240, **273**, 311
 galambdúcos citera – 17
 glisszandó – 235, 238, **240**, 273
 gyenge zárlat – 270-271
 gyermekdalok – 11, 28, **43-71**, **75-83**, 435
 gyorsdűvő kíséret – 204, 233, **299**
 hangnyílás – 13
 hangolás – 12, 16, **24**, 236
 hangolási táblázat – 25
 hangolókulcs – 13
 hangolószőg – 13
 hangsorok – 11, 26, 84-90, **332**
 hangtartomány-váltás – **91**, **93**, 97
 hangzó hang – 26
 hárfacitera – 23
 hasas citera – 12-14, **15**, 21-23, 380, 386
 hátlap – 13
 hexachord hangsor – 11, **28**, 61
hummel – 12
 húrlefogás – 11, **204**, 236, 292, 339
 húrok – 13
 húrtartó láb – 13
 húrtartó pálca – 13
 húrtartó szög – 13
 íves pengetésmód – **31-32**, 117
 játék nyomóval – 235-236, **237**, 238, 433
 kadencia – 270, **272**
 kanásztánc – 109, 154, 204, **236**, 292
 kapkodós citera – 18
 kapkodós játék – 11, **144**, 235, 386, 433
 két hangtartomány összekapcsolása – 91
 kétrendszerű lá-pentaton – 85, **97-98**, 338
 kéttagú forma – 311
 kettős fogás – 235
 kis éles ritmus – 11, 169, **209-210**
 kis nyújtott ritmus – 11, 169, **209-210**
 kis szekund – 139, **154**, 270
 kis terc – 26, **47**, 51, 236